

KUML

1959

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1959

With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
SATTE DETTE KUML
FOR
GUDMUND HATT

på 75-årsdagen 31. oktober 1959

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1959

Forside:

Udsnit af træportal fra Hylestad kirke, Setesdal, Norge.

Redaktion:

P. V. G L O B

Copyright 1959

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clichéer:

Hammerschmidt - Århus

F. Hendriksens Reproduktionsatelier - København

INDHOLD

<i>Johannes Brøndsted</i> : Gudmund Hatt	7
<i>C. G. Feilberg</i> : Gudmund Hatt	9
<i>Niels Thomsen</i> : Hus og kælder i romersk jernalder	13
<i>C. J. Becker</i> : Lergryder	28
<i>Oscar Marseen</i> : Lindholm Høje	53
<i>P. V. Glob</i> : Avlsten	69
<i>Olaf Aastrup</i> : Sydhøjen	84
<i>Hans Helbæk</i> : Træk af høravlens historie	120
<i>Axel Steensberg</i> : En skvatmølle i Ljørring	130
<i>Werner Jacobsen</i> : Nepalesiske bloktryk	146
<i>Holger Rasmussen</i> : Brødbagning i Syditalien	166
<i>Klaus Ferdinand</i> : Ris	195
<i>P. V. Glob</i> : Arkæologiske undersøgelser i fire arabiske stater	233
Jysk Arkæologisk Selskab	240
Bibliografi over arkæologiske og kulturgeografiske skrifter m. fl. af Gudmund Hatt	241

CONTENTS

<i>Johannes Brøndsted</i> : Gudmund Hatt	8
<i>C. G. Feilberg</i> : Gudmund Hatt	11
<i>Niels Thomsen</i> : Cellar and House in the Roman Iron Age	25
<i>C. J. Becker</i> : Eisenzeitliche Tontöpfe mit Innenhenkeln oder »Schwalbennesthenkeln«	48
<i>Oscar Marseen</i> : Lindholm Høje	66
<i>P. V. Glob</i> : Forge-stones—New Types from the Danish Iron Age	80
<i>Olaf Aastrup</i> : The South Mound at Jelling	100
<i>Hans Helbaek</i> : Notes on the Evolution and History of Linum	103
<i>Axel Steensberg</i> : A Horizontal Mill at Ljørring, Jutland	142
<i>Werner Jacobsen</i> : Nepalese Woodcuts	161
<i>Holger Rasmussen</i> : The Baking of Bread in Southern Italy	187
<i>Klaus Ferdinand</i> : Rice — Aspects of Cultivation and Treatment in East Afghanistan	222
<i>P. V. Glob</i> : Archeological Investigations in Four Arab States	238
Bibliography of Archeological and Cultural Geographical Papers by Gudmund Hatt	241

LERGRYDER

med indvendige ører eller „svalerede“-hanke fra Danmarks jernalder

Af C. J. BECKER

For 25 aar siden udgravede professor Gudmund Hatt ved Trolldtoft i Vind sogn, Vestjylland, den første regulære hustomt fra jernalderens allerældste afsnit¹). Fundet syner maaske ikke meget paa baggrund af de ovenud talrige undersøgelser omkring jernalderens marker, gaarde og landsbyer, som foreligger fra samme haand. Men den beskedne tomt paa Trolldtoft hede er rent kulturhistorisk et vigtigt fund og burde give anledning til fortsatte undersøgelser omkring den tidligste jernalders landbrugshistoriske og bebyggelsesmæssige problemer. Desværre er det sparsomt, hvad der her fra anden side kan bringes af nyt materiale og dermed nye bidrag til en saadan diskussion; naar Trolldtoft-huset alligevel skal bruges som udgangspunkt for en hilsen til dets udgraver, skyldes det, at der blandt inventaret var et mærkeligt lerkar – enestaaende for 25 aar siden og i dag ikke stort bedre kendt uden for en meget snæver kreds.

I den vestlige del af Trolldtoft-tomten laa dele af en flad, aaben gryde af brændt ler (fig. 1)²), der har været ca. 37 cm vid over randen, og som har været forsynet med mindst to brede, baandformede ører indvendig paa karsiden. Karrets rand er lidt højere over det bevarede øre og er forøvrigt prydet med smaa gruber dannet ved fingerindtryk. Ydersiden er ujævn og viser tydelige spor af ild, der stammer snarere fra ildstedet end fra den brand, som ødelagde huset. Gryden har da ogsaa været tydet som et regulært kogekar, hvor man af rent praktiske grunde – dvs. for at undgaa at ophængssnorene brændte over – havde anbragt hankene indvendigt³).

Siden 1935 er der fundet nogle faa gryder af lignende art, saaledes at man nu kan tale om en regulær type. I et nedbrændt jernalderhus paa Gørding hede lidt nord for Ringkøbing⁴) fandt Elise og Knud Thorvildsen rester af et saadant stykke, der ligeledes har været ca. 37 cm bredt over randen og næsten 17 cm højt. Omtrent 4 cm under mundingen har været anbragt mindst to indvendige hanker. Den eneste forskel fra Trolldtoft-gryden er, at hankene sidder vandret i stedet for lodret.

Ganske lignende er to gryder fra Kolle i Nørre Nebel sogn paa Varde-kanten. Her udgravede førstelærer H. K. Kristensen, Lunde, i 1937 et par affaldsgruber med mange lerkarskaar fra tidlig førromersk jernalder⁵), og blandt materialet er det lykkedes at rekonstruere karrene fig. 2–3. Fig 2 har været 37 cm bredt foroven og 18–20 cm højt. Formen er ellers ganske som Trolldtoft-stykket, og selve randen er paa tilsvarende maade dekoreret med smaa fingerindtryk og gruber. Faa cm under den ses to brede, baandformede ører, der er anbragt vandret paa

grydens inderside. Det andet stykke (fig. 3) synes at have været noget fladere, men er næsten lige saa bredt. Ogsaa her findes to vandrette hanke lidt under randen. I dette tilfælde kan man sige med sikkerhed, at der kun har været disse to hanke. Karrets yderside er ru og tydelig sværtet af ild.

Endelig er paa fig. 4-5 afbildet den største og smukkeste af alle gryderne, der for faa aar siden er fundet og overladt Nationalmuseet af gartner Frede Morgen i Aas ved Horsens⁶). I en ca. 6,5 m bred og indtil 1,4 m dyb grube fandtes her en mængde skaar af et stort antal lerkar fra førromersk jernalder; blandt det rige materiale, som der ved anden lejlighed skal blive anledning til at beskrive nærmere, er samlet den 44 cm brede og 21 cm høje gryde med jævnt buede sider og flad bund. Indvendig har den haft fire svære, baandformede ører, der har været anbragt lodret, 2-3 cm under randen.

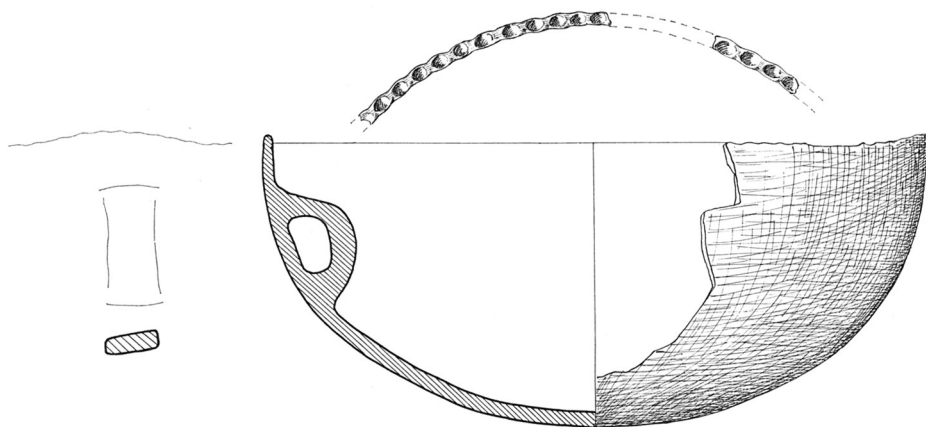

Fig. 1. Rekonstruktion af lerkar med indvendige hanke. Troldtoft, Ringkøbing amt. 1:4.
Rekonstruktion eines Tongefässes mit Innenhenkeln. Troldtoft, Amt Ringkøbing. 1:4.

I dag kender man saaledes fem brede, aabne lergryder med indvendige ører. I princip og størrelse er de saa ensartede, at man har lov til at betragte dem som en bestemt type lerkar, der aabenbart har haft sin særlige funktion i husenes køkkenafdeling. Spor af sod og ild paa ydersiden af flere af dem taler for, at de har hængt over ilden; allerede professor Hatts første forklaring paa anbringelsen af de indvendige ører som en beskyttelsesforanstaltning mod overbrænding af ophængningssnorene peger jo i den retning.

Fundenes geografiske fordeling og deres datering viser ogsaa, at der er tale om en regulær type af brugskar. Nu er fire fund med fem eksemplarer ikke saa forfærdelig sikkert et materiale at bygge paa, men det er paafaldende, at de alle er fra Midtjylland. Man kan datere dem klart inden for ældre jernalder gennem de lerkar, som blev fundet sammen med dem. I forhold til den nyere inddeling af førromersk jernalder i tre perioder⁷) kan fundene fra Troldtoft, Kolle og Aas anbringes i første afsnit, medens hustomten i Gørding er fra anden periode.

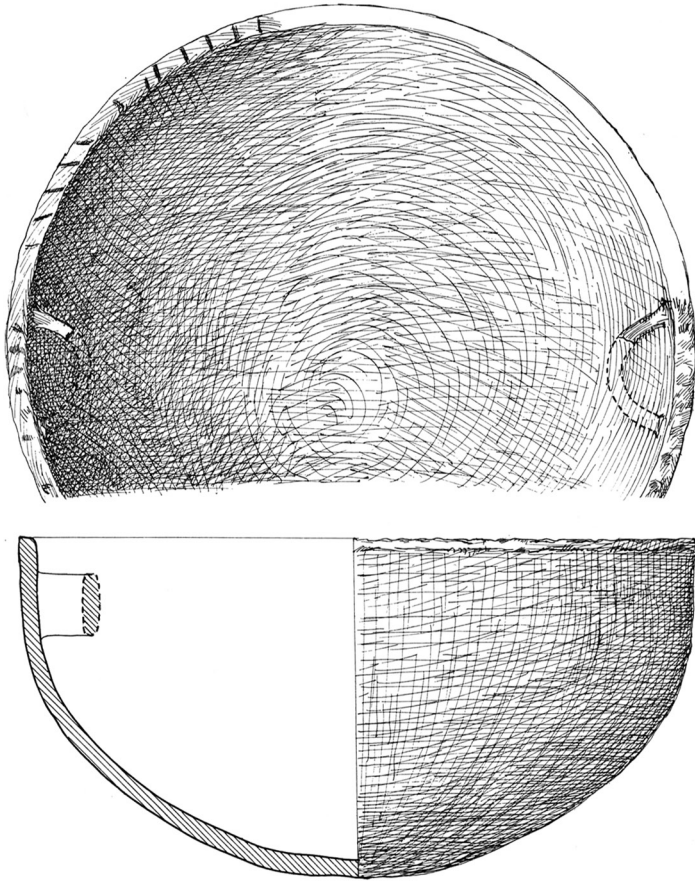

Fig. 2. Lerkar med indvendige hanker. Kolle, Ribe amt. 1:4.
Tonggefäß mit Innenhenkeln. Kollé, Amt Ribe. 1:4.

Udtrykt i absolutte tal vil det sige, at gryderne med indvendige ører har været i brug i Jylland i tiden fra ca. 500 til ca. 200 f. Kr.

De indvendige ører har som allerede nævnt blot været en praktisk foranstaltning til beskyttelse af ophængningssnorene. Samme problem er inden for førromersk jernalder løst paa endnu en maade, og skal man se gryderne med indvendige hanker i lidt større sammenhæng, maa de behandles sammen med kar, som er udstyret med de saakaldte »svaleredeører«. Bag dette ord ligger følgende løsning af vanskeligheden omkring grydens ophængning i baand af brændbart materiale: man lavede hul i selve grydevæggen og beskyttede det ved en svalerede-lignende udbygning paa ydersiden, saaledes at flammerne fra ildstedet ikke kunde faa fat i baandene.

En lergryde af sidstnævnte form er afbildet og kort nævnt i Johannes Brøndsted, Danmarks Oldtid⁸). Her er den idé-mæssige sammenhæng mellem de to former blevet omtalt. Knap saa velkendt er det maaske, at gryderne med svalere-

redeører er saa hyppigt forekommende, at man i dag er ganske vel orienteret om deres tid og udbredelse.

Ved den igangværende gennemgang af det store fundmateriale fra førromersk jernalder er foreløbig noteret 50 eksemplarer af gryder med svaleredører fra 22 forskellige fundpladser.

Fælles for dem er en bred, aaben form med rundet eller flad bund og fire af de særlige ører eller ophængningshuller. Karrene er oftest lavet af ret groft ler og er i reglen ru paa ydersiden. I et enkelt tilfælde har man endda sribet denne af paa en maade, som kan minde om regulær ornamentik (fig. 6). Ellers er de eneste prydelser hak eller fingerindtryk, som kan findes i selve randen. Karrenes størrelse er ret konstant, efter som mundingsdiametere paa selve gryden svinger mellem 25 og 35 cm og højden mellem 15 og 20 cm.

De karakteristiske ører kan laves paa to forskellige maader. Almindeligst er det, at selve karvæggen før brændingen er gennemboret nogle faa cm under munden, og at der paa karrets yderside er fastgjort en svaleredelignende udbygning (se fig. 10). I nogle tilfælde ses derimod, at man under opbygning af karret har trukket væggen saa stærkt ud, at »svalerederne« dannes i eet med den øvrige karside, hvorefter man har tilføjet tværstangen foroven, som paa den maade bliver en slags indvendig hank (se fig. 12 fra Nygaard i Haderslev amt). I enkelte tilfælde kan det være vanskeligt at afgøre, hvilken teknik, der har været anvendt; af hensyn til en senere del af undersøgelsen er det vigtigt at fastslaa, at man ved den her omtalte gruppe af førromerske gryder har brugt snart den ene og snart den anden metode.

Fig. 7-9 viser nogle prøver paa gryder med svaleredører. Svalereden kan være anbragt lidt under randen (fig. 7), men i andre tilfælde er dens øverste kant trukket højere op end selve karrets rand (fig. 8-9). Meningen maa i alle tilfælde have været den samme som ved de tidligere omtalte kar med store, indvendige hanke, d. v. s. at man har villet beskytte ophængningssnorene. For denne i og for sig nærliggende forklaring taler dels tydelige slidmærker, som i nogle tilfælde er efterladt af de snore eller baand, som gryden blev hængt op i (se fig. 10),

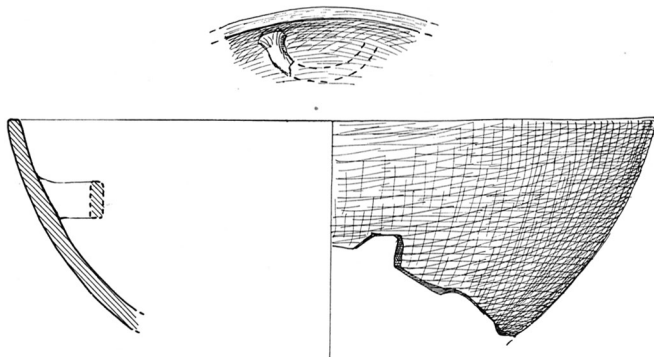

Fig. 3. Lerkar med to indvendige hanke. Kolle, Ribe amt. 1:4.

Tongefäss mit zwei Innenhenkeln. Kollé, Amt Ribe. 1:4.

Fig. 4-5. Stort lerkar med fire indvendige hanke. Aas, Skanderborg amt. 1: 4.
Grosses Gefäss mit vier Innenhenkeln. Aas, Amt Skanderborg. 1: 4.

og dels brandspor paa ydersiden af flere kar. Ja, i mange tilfælde er gryderne rødbrændte eller sværtede helt op til den øverste kant, især paa svalerederne.

Det er forøvrigt svært at finde andre og rimelige forklaringer paa svaleredehankene og de tilsvarende indvendige ører; rent overfladisk kunde de i flere tilfælde minde om tude. Men der blev gjort praktiske forsøg paa Nationalmuseets konserveringsanstalt, da nogle af de første stykker blev indsendt i 1924 af lærer Frode Kristensen i Tørring; og herved viste det sig, at de absolut ikke var vel-egnede til at hælde af. Og hvad i al verden skulde man bruge hele fire tude til paa hvert kar?

Nærmere kommer man vist ikke bestemmelsen af gryderne med svaleredeører. Der maa have været tale om en bestemt kartype, som brugtes i den sædvanlige husholdning. De er fundet dels i hustomter (Borre i Aal sogn⁹), dels i affaldsfyldte gruber sammen med skaar af forraadskar, krukker, fade og andre lerkar. Man har foreløbig ingen sikker antydning af, at de skulde have tjent formaal uden for husets fire vægge, f. eks. ved jernudvinding eller andre specielle erhvervsgrene.

Typen har ikke været saa helt sjælden, naar der som allerede nævnt er talt 50 eksemplarer i 22 forskellige fund. Kortlægger man saa disse, viser det sig, at man ejendommeligt nok kun synes at have brugt gryder med svaleredeører inden for en lille del af Danmark, nemlig Syd- og Midtjylland. Den nordligste plads ligger ved Gellerup lidt øst for Herning, den sydligste ved Ellum skole uden for Løgumkloster i Sønderjylland. Ind mellem de to lokaliteter fordeler fundene sig jævnt, idet man dog har særlig mange fra det østlige Midtjylland (se kort fig. 13 og fundliste i tillæg A).

Typen af gryder med fire svaleredeører er ikke mindre skarpt afgrænset, naar det gælder dateringen. I langt de fleste tilfælde har man fundet sikkert tidsfæstede lerkar sammen med gryderne, og hver gang har der været tale om fund fra I periode af førromersk jernalder. Kun 3 af de 50 kar er enkeltfund; alle de andre maa anbringes inden for tiden ca. 500 til ca. 300 f. Kr. Bronzealderboplads-er er endnu ret sjældne inden for de samme egne, og det siger derfor ikke saa meget, at formen endnu ikke kendes fra denne tid, hvorimod man har besked om betydelige mængder keramik fra boplads-er eller affaldsgruber, som kan dateres til baade periode II og III af førromersk jernalder samt hele ældre romersk tid. Naar gryder med svaleredeører heller ikke er fundet i nogen af disse senere perioder, maa det betyde, at formen er gaaet af brug igen. Nok har den været hyppig, men som sagt kun inden for et ret begrænset omraade og gennem en forholdsvis lille del af ældre jernalder.

Saa længe man holder sig til førromerske fund fra Danmark, skulde der ikke være saa mange problemer med de store gryder af de lige omtalte arter. Men ser man lidt videre omkring, bliver sagen kompliceret. Foreløbig kender man ikke til fund fra udlandet, som er af præcis samme alder som de danske. Nærmest kommer en lille række fund fra det sydlige Holsten, Hamburg og nærmest tilgrænsende omraader omkring Nedre Elb (fig. 14). Gennem de senere aar har man ved boplads-er eller som enkeltfund truffet paa rester af brede, aabne gryder med enten svaleredeører eller indvendige hanke, som har været placeret paa tilsvarende maade lige under randen. Paa en større boplads ved Hamburg-Duvenstedt

Fig. 6. Brudstykke af ornamenteret lergryde fra Kolle, Ribe amt (samme fund som fig. 2-3). Foroven ses spor af en afbrudt svalerede. Ca. 1:3.

Fragment eines verzierten Topfes. Oben ist ein »Schwalbennest« abgebrochen. Kolle, Amt Ribe (mit den beiden Gefässen Abb. 2-3 zusammen gefunden). Ca. 1:3.

fandtes saaledes rester af mindst to gryder¹⁰) med noget indtrykket rand og to store, tykke hanke, som var anbragt foran svalerede-lignende udvidelser af karvæggen (fig. 15). Stedet var rigt paa skaar af store og smaa lerkar fra slutningen af førromersk tid (periode III), ligesom der her paavistes spor efter jernudvinning. R. Schindler tænker sig da de store gryder anvendt i forbindelse med sidstnævnte virksomhed, især ved afkøling af slagge og lupe, idet man kunde hælde af karret, samtidig med at de indvendige ører beskyttede hænderne mod baalvarmen. En saadan mulighed maa dog underbygges med et større sammenligningsmateriale.

Paa eet punkt er der en gennemgaaende forskel mellem de danske svaleredekar og nordtyske fund. Medens alle de førstnævnte har haft fire hanke, ses paa tilsvarende velbevarede eksemplarer i den sydlige gruppe kun to, der altid er anbragt lige over for hinanden¹¹). Snart er der tale om ægte »svalereder« af den type, hvor tværforbindelsen er indsat som et selvstændigt stykke, og snart ses mere regulære indvendige hanke¹²); disse er dog altid anbragt vandret (fig. 16) og saa nær karrets munding, at man næppe skal lægge for megen vægt paa forskellen. Der er sikkert tale om to forskellige tekniske løsninger paa samme problem: at beskytte ophængningssnorene mod ilden. I det allerede nævnte fund fra Duvenstedt¹⁰) kender man saaledes begge typer.

Ved sammenligning med de tilsvarende danske fund er det vigtigt at notere, at gryder i Nordtyskland er forekommet forholdsvis hyppigt gennem de senere

aar paa bopladser fra periode III af førromersk jernalder (den saakaldte Seedorfperiode). Foreløbig kan nævnes 10 forskellige lokaliteter (se tillæg B)¹³, men da bopladsfund fra ældre jernalder hidtil har hørt til de mere sjældent forekommende levninger fra jernalderen her, betyder det, at saadanne gryder maa kaldes ret almindelige. Det ejendommelige er, at gruppen synes lige saa isoleret her som den tilsvarende jyske. Den synes ikke at være kendt uden for det lille omraade af Nordvesttyskland, som er vist paa fig. 14, og ledsagende lerkarskaar har hidtil altid sagt yngre førromersk jernalder, i reglen periode III og ældste romertid. Selv om det er sandsynligt, at de jyske og de holstenske gryder har tjent samme formaal, har man foreløbig ingen sikker forbindelse mellem dem. Man maa regne med de muligheder, at formen enten er opstaaet uafhængigt af hinanden de to steder, eller ogsaa er der virkelig en forbindelse, men saaledes at forskningen endnu ikke har faaet fat paa de fund, som skulde knytte de to grupper sammen.

Spørgsmaalet bliver ikke lettere at besvare, naar det nu kan fortælles, at der fra de samme egne kendes en tredie gruppe af nært beslægtede gryder, men den er ca. 1000 aar senere. De danske fund af den art har aldrig været beskrevet nærmere, saa der maa bruges nogle linier paa i hvert fald det bedste af dem.

Det er allerede nævnt ovenfor, at Frode Kristensen i sin samling havde fire af de tidligst kendte, førromerske gryder (fra Gribstrup, se liste A, nr. 5). Han havde eet fund til. Ved udgravning til kælder under hans eget hus i Tørring by blev fundet nogle affaldsgruber fra vikingetid¹⁴). Fra een eller to saadanne gruber stammer de i fig. 17 viste skaar af et ca. 10 cm højt, vistnok rundbundet kar med

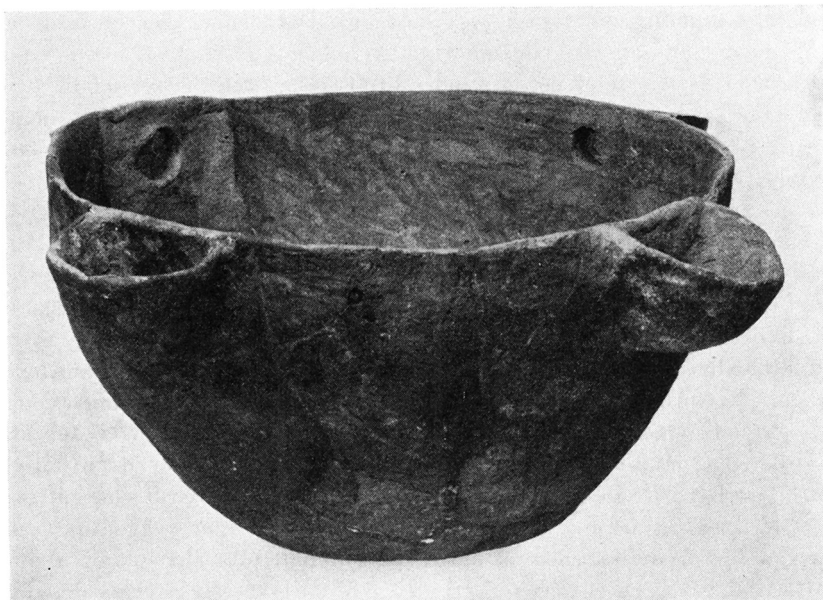

Fig. 7. Lerkar fra Sønder Vissing, Skanderborg amt. 1:3.

Topf aus Sønder Vissing, Amt Skanderborg. 1:3.

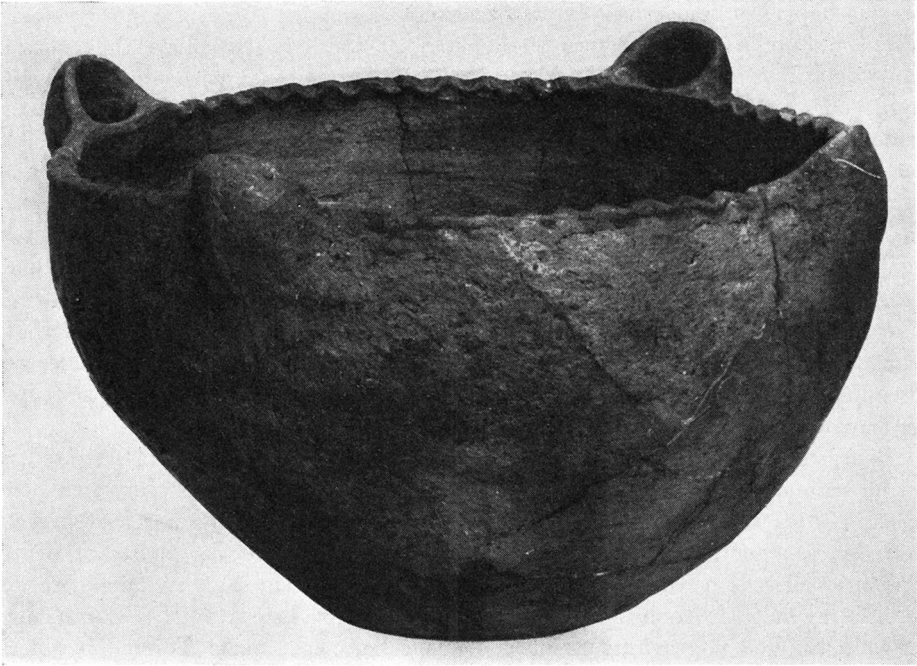

Fig. 8. Lerkar med ornamenteret rand og fire svaleredører fra Ellum, Tønder amt. 1:3.
Topf mit verziertem Rand und vier Schwalbennest-Henkeln aus Ellum, Amt Tønder. 1:3.

tynd, indbuet munding: et typisk jysk kuglekar. Desuden er der et skaar af et andet kar, som har haft en gennemboring af randen paa et sted, hvor denne er trukket lidt op. Desværre er det et mindre brudstykke, men det ser ud til at være en form, som man i Skandinavien hidtil bare har kendt fra Hedeby¹⁵⁾ samt fra Sverige og Finland¹⁶⁾, hvor den efter de seneste arbejder synes at være en ren vikingetids type¹⁷⁾.

Fra en anden grube stammer et skaar af en bred krukke med fortykket, skraat afskaaret rand og en korsstempeldekoration, som er dannet med et firtandede redskab (fig. 18). Dette kar synes at være 9. aarhundrede¹⁸⁾ og er vigtigt til datering af de andre stykker, som helt eller delvis har kunnet rekonstrueres af skaar, nemlig tre store rundbandede gryder med svaleredører. Fig. 19 viser den mest fuldstændige; den er 19 cm høj og har en indvendig randdiameter paa 21–27 cm, idet formen er ret uregelmæssig. Selve karret er rundbundet og forsynet med tynd, noget indbøjet mundingsskantz. Over for hinanden er anbragt to svære svaleredører af typen med indsat tværstang, som her er usædvanlig tyk og kraftig (se fig. 20). De to andre stykker synes at have været af omtrent samme form og størrelse. Af det ene (fig. 21) er godt halvdelen atter bygget op, saaledes at man kan sige med sikkerhed, at ogsaa det har haft to svaleredører af præcis samme type, d. v. s. med et meget svært ($4 \times 3,5$ cm tykt) tværstykke, der danner hanken. Paa undersiden af det ses tydelige slidmærker fra snoren. Grydens højde kan bestemmes til ca. 22 cm, dens største diameter (tværs over ørerne) til omkring

40 cm. Randen er let indadbøjet, bunden er rund. Lermassen er ret grov og sandet; paa ydersiden ses flere steder, især omkring det ene øre, kraftig sværtning og andre spor af direkte ild. – Af det tredie eksemplar er levnet forholdsvis lidt, men nok til at vise omtrent samme karform og rester af mindst een svaleredehank.

De tre vikingetids gryder fra Tørring staar ikke helt isoleret inden for det gammel-danske kulturomraade. Fra vikingebebyggelsen under Aggersborg (10. aarh.) er fundet dele af et beslægtet kar¹⁹), og enkelte skaar er opgravet henholdsvis i de ældste bylag i Lund (11. aarh.)²⁰) og opsamlet nær en gravplads fra vikingetid ved Wyk paa Föhr²¹). Et næsten fuldstændigt eksemplar og skaar af endnu to gryder er kommet for dagen ved Axel Steensbergs omfattende gravninger i Store Valby nær Slagelse²²); det velbevarede stykke er ret tyndvægget, rundbundet og forsynet med to svaleredører, der er paasat karvæggen; i denne findes en lille gennemboring. Højden er nu 20 cm, men selve randen mangler. Karret stod under ildstedet i den formentlig ældste gaard paa pladsen; desværre synes denne ikke at kunne dateres paa anden maade, og det er derfor vigtigt, at et i alle retninger nærbeslægtet stykke er fundet i lag i Hamburg, dateret til 11. aarh.²³).

Fig. 9. Lerkar med fire højt optrukne svaleredører. Nygaard, Haderslev amt. 1:3.
Topf mit vier hochgezogenen Schwalbennest-Henkeln. Nygaard, Amt Haderslev. 1:3.

Fig. 10. Detalie af svaleredekar med gennemboret væg og paasat beskyttelse. Slidmærker fra ophængningsbaandet ses i hullets overkant. Fra Sønder Vissing, Skanderborg amt. 1:2.

Schwalbennest von innen gesehen. Die Gefässwand ist durchbohrt, und an der Aussenseite ist das Schwalbennest angeklebt. Das Loch ist oben durch das Band abgenutzt. Sønder Vissing, Amt Skanderborg. 1:2.

Fra nordisk omraade har man saaledes i vikingetid og ældste middelalder (9., 10. og 11. aarh.) en lille gruppe af kar og gryder med svalerededører. Ogsaa i denne tid synes to forskellige typer at have været i brug side om side, idet der foreligger klare tilfælde af dels en gennemboring af karvæggen, hvor ophængningssnoren er beskyttet af en paasat svalerede, og dels af udbugtning af karvæggen lige ved munden, hvor et indsat tværstykke eller ligefrem en indvendig hank frembringer samme virkning.

Med saa mange variationer af gryder med indvendige ører og lignende indretninger inden for nordisk oldtid bliver det forklarligt, om man staar usikker over for enkelte stykker. Det gælder saaledes et fund, som Ribe Museum nylig er kommet i besiddelse af. Fig. 22 viser et 14×10 cm stort skaar af en gryde

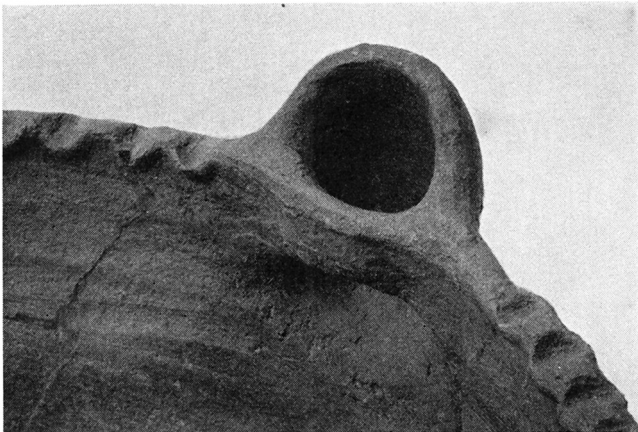

Fig. 11. Detalie af karret fig. 8, visende svalerede set fra indersiden. 1:2.

Ein Schwalbennest des Topfes Abb. 8, von innen gesehen. 1:2.

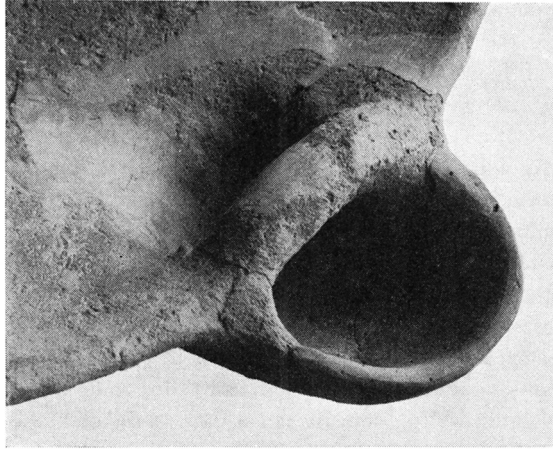

Fig. 12. Detaille af karret fig. 9. Svalereden er her dannet af selve karvæggen med indsat tværstykke. (Noget rekonstrueret). 1:2.

Ein Schwalbennest des Gefässes Abb. 9. Das Schwalbennest ist hier durch Ausziehen der Wand und durch ein eingesetztes Querstück gestaltet worden. (Etwas ergänzt.) 1:2.

med eet bevaret svaleredeøre, der antagelig har været af typen med indsat tværstykke; i hvert fald er dette meget svært (2,5×3,5 cm i diameter). Lermassen er ret grov, og stykket viser især paa ydersiden spor af temmelig stærk forbrænding. Efter hele sin type kan stykket bestemmes som en gryde af typen med bare to svaleredeører, men det er ikke muligt at sige med fuld sikkerhed, om det saa skal knyttes sammen med de nordvesttyske gryder fra yngste førromerske jernalder eller de 1000 aar yngre eksemplarer fra sen vikingetid. Findestedet kan ikke afgøre sagen, for fundet er gjort i Aalbæk i Sneum sogn lige øst for Esbjerg. Og netop her kunde man vente en direkte forbindelse med egnene omkring Elbens munding, hvorfra de fleste af de tyske fund stammer. Selv fundforholdene er tvetydige, for der foreligger kun den oplysning, at skaaret fig. 22 er kommet frem i kanten af en grusgrav, hvor der tid efter anden er samlet talrige lerkarskaar og andre oldsager op, uden at man i dag kan sige med sikkerhed, hvad der har hørt sammen²⁴). Og uheldigvis er begge de aktuelle perioder repræsenteret i den kasse skaar, som nu findes paa Esbjerg Museum fra lokaliteten: fra yngste førromersk jernalder er i hvert fald dele af en meget stor krukke med snæver munding, noget fortykket, facetteret rand og et X-formet øre – og fra vikingetid (eller tidlig middelalder) kan der peges paa dele af en stor vævevægt samt to koniske tenvægte af brændt ler. Saa er vi lige vidt. – At der i samme portion findes kar fra en ældre førromersk periode, fra ældre romersk tid og fra sen middelalder (eller renaissance), skal kun nævnes for fuldstændigheds skyld.

Inden for skandinavisk og nordtysk omraade træffer man saaledes mindst tre klart adskilte grupper af gryder med svaleredeører eller indvendige hanke. Til den første hører de midt- og sydjyske kar med fire svaleredeører fra periode I

af førromersk jernalder. Hertil slutter sig de tilsvarende gryder med to eller fire indvendige hanke, der ligeledes kun kendes fra Midtjylland, og som tilhører periode I og II af førromersk jernalder. Næste hovedgruppe bestaar af gryder med to svaleredeører eller med indvendige hanke nær randen; de sikre fund stammer fra det sydlige Holsten, Hamburg og nærmest tilgrænsende landskaber langs Elbens nedre løb; deres tid er yngre førromersk og ældste romersk tid. Endelig har vi de langt yngre kar med to svaleredeører fra 9., 10. og 11. aarhundrede; de forekommer spredt over hele Sydsandinavien.

Rent kulturhistorisk er det af betydning at kunne afgøre, om en saa særpræget karform opstaaer hele tre gange inden for nordisk jernalder uafhængigt af hinanden, eller om der er en virkelig forbindelse mellem de enkelte grupper, altsaa en kontinuerlig udvikling enten i Norden selv eller andetsteds, hvorfra saa ideen kan have spredt sig. Man er med andre ord inde paa problemer, der har en vis principiel betydning, og som da ogsaa har været diskuteret gang paa gang ved sammenlignende kulturhistoriske studier.

Nu er det altid vanskeligt ud fra et rent arkæologisk materiale at slaa fast, at en bestemt form ikke kendes inden for en enkelt periode eller i en bestemt egn. Ofte er det bevarede fundstof saa tilfældigt, at man skal være varsom med negative slutninger. Naar danske bopladser fra den del af jernalderen, som gaar forud for vikingetid, endnu er saa sparsomme, vil det saaledes være betænkeligt

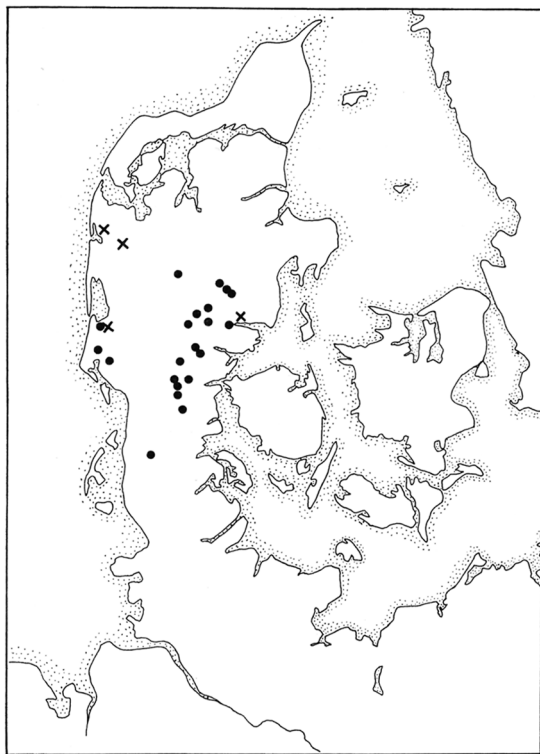

Fig. 13. Lerkar som fig. 1-9 fra periode I-II af førromersk jernalder.
● = kar med svaleredeører, X = kar med indvendige hanke.

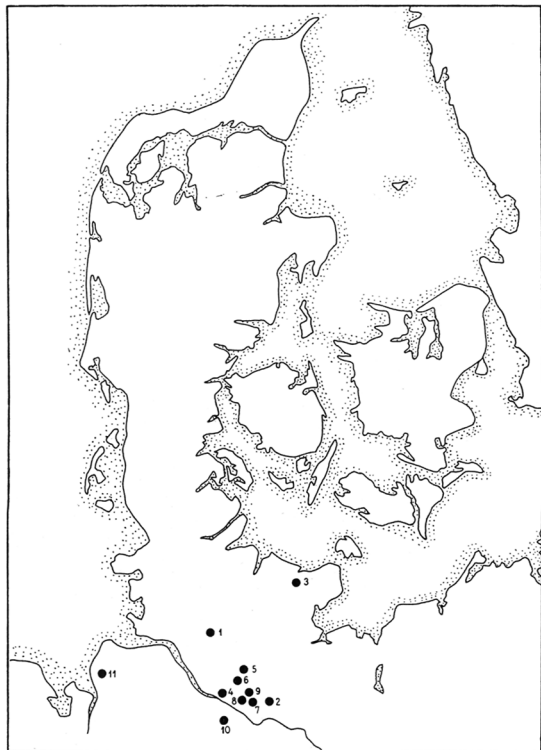
Verbreitung der Töpfe aus der I-II Periode der vorrömischen Eisenzeit.
● = Gefässe wie Abb. 6-9. X = Gefässe wie Abb. 1-5.

at sige, at man ikke i germansk jernalder – og for den sags skyld heller ikke i yngre romertid – har kendt til gryder med de her omtalte hankekonstruktioner. De kan udmærket dukke op, paa samme maade som man først i de senere aar har lært dem at kende i vikingetid. Derimod er bopladsfundene fra ældre romertid saa talrige og saa righoldige, at det kan fastslaas, at saadanne former ikke indgaar i det hjemlige forraad af typer. Der kan med andre ord ikke inden for dansk omraade være nogen direkte linie fra de førromerske gryder til vikingetidens tilsvarende former.

Foreløbig staar de danske fund af gryder med svaleredører fra ældre førromersk tid uden direkte forbilleder i samtidigt materiale fra hele Nord- og Mellemuropa. De dukker tilmed op i en tid, der i Danmark synes praktisk talt fri for fremmed-indflydelse²⁵). Jernalderkulturen i periode I er her i alt overvejende grad præget af fortsat udvikling fra den seneste bronzealder samt af indflydelse fra forskellige dele af Nordtyskland, hvor ganske tilsvarende forhold gør sig gældende²⁶). Tilsyneladende bliver de omtalte gryder hurtigt meget almindelige, men kun i visse dele af Jylland. Efter omtrent et par aarhundreder gaar de af brug igen, og i hvert fald ser man ikke noget til dem paa de efterhaanden slet ikke saa faa bopladser fra periode III og videre fremefter.

Det er derimod teoretisk muligt, at der gaar en direkte linie fra den tidlige, jyske gruppe af svaleredekar til den kun lidt yngre fra Holsten og tilgrænsende

Fig. 14. Udbredelse af lerkar med svaleredører eller indvendige hanke fra yngre førromersk jernalder (periode III) og ældre romertid.
Verbreitung der Töpfe mit Schwalbennest oder Innenhenkeln (Periode III (= Seedorf)) und Kaiserzeit.

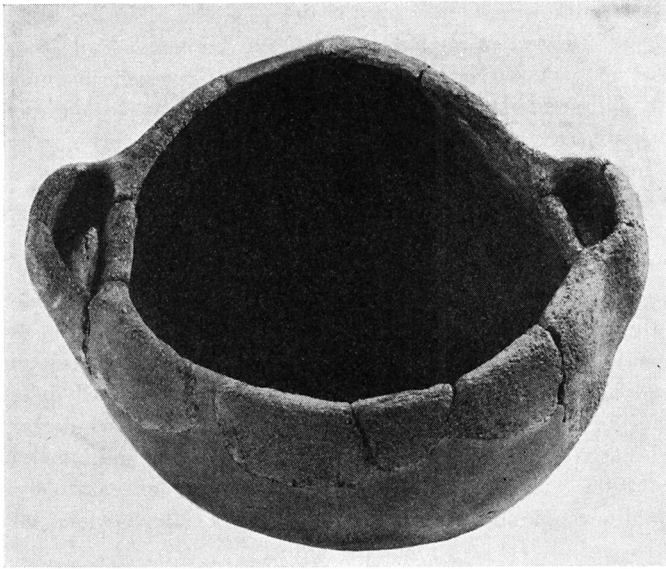

Fig. 15. Lerkar med svaleredeører fra yngre førromersk tid. Boplads ved Hamburg-Duvenstedt. 1: .

Topf mit Schwalbennest-Henkeln. Siedlungsfund von Hamburg-Duvenstedt. 1: . (Nach Schindler).

dele af Nordtyskland. Man maa i denne forbindelse huske, at bopladsfund fra ældre førromersk tid foreløbig er ganske overordentlig sjældne i disse egne. Det er derimod klart, at de nordtyske kar med indvendige ører ikke gaar helt af brug omkring ældre romertids begyndelse, for enkelte skaar af beslægtet art foreligger paa den store marskboplads Feddersen Wierde ved Wilhelmshaven, i et lag, som er dateret til 2.-3. aarh. e. Kr.²⁷); der foreligger rester af de samme to typer som ved Nedre Elben, d. v. s. svaleredeører med indsat tværstang og vandrette hanke under randen.

Tilsyneladende har man paa den maade nærmet sig et af de omraader, hvor kar med svaleredeører længe har været kendt, nemlig de hollandske marskegne.

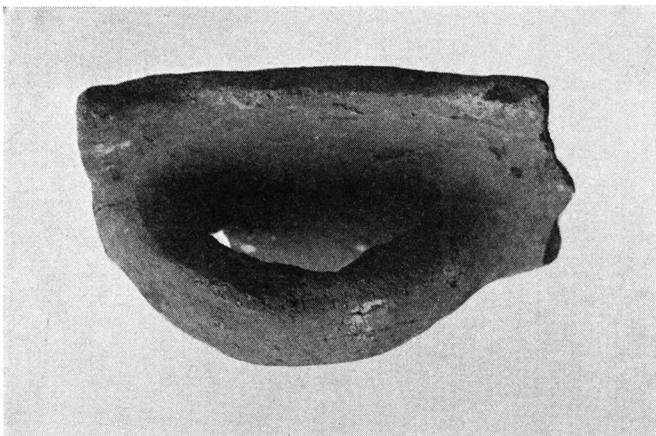

Fig. 16. Skaar af et lerkar med indvendige hanke. Boplads fra periode III ved Schwiederstorf, Kr. Harburg. 1: .

Scherbe eines Gefässes mit Innenhenkel. Siedlungsfund von Schwiederstorf, Kr. Harburg. 1: . (Aufn. Helms Museum, Harburg).

Der er blot den vanskelighed, at veldaterede fund fra bopladserne her synes at være langt yngre. Saaledes daterer P. Boeles dem til sin fjerde periode af marskbebyggelsen, d. v. s. tiden 8.–11. aarh. og betegner dem som uden hjemlige forbilleder²⁸). Fra den store boplads Ezinge kendes de ogsaa, men blot i de øvre lag, hvor en finere datering af de enkelte fund ikke synes at have været mulig²⁹). Nogle skaar kom ogsaa frem ved undersøgelsen af de yngre dele af den gamle landsby Leens nordvest for Groningen³⁰), som har været beboet i 8. til 10. aarh. Det vil sige, at de vestfrisiske kar hører til samme gruppe som de danske fund fra vikingetid og ældste middelalder.

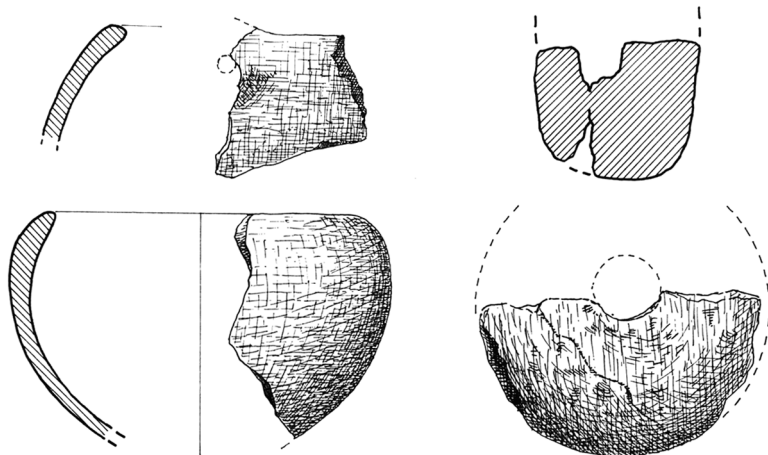

Fig. 17. Fra vikingetids gruber i Tørring, Skanderborg amt, a skaar af spandformet lerkar med væggen gennemboret til hank, fra grube I. – b del af vægevægt, grube I. – c skaar af kugleformet kar, grube II. 1:3. Wikingerzeitliche Funde aus Tørring, Amt Skanderborg. a Scherbe eines eimerförmigen Gefässes mit Henkelzipfel, Grube I. – b Wegegewicht aus Ton, Grube I. – c Scherben eines Kugeltopfes, Grube II. 1:3.

I England er kar med indvendige hanke eller svaleredeører ogsaa blevet kendt gennem de senere aar. En gruppe fra perioden 9. til 11. aarh. e. Kr. bestaar af grove kogekar, hvor karvæggen er trukket ud til to tungeformede udvidelser, der paa indersiden er forsynet med indsat tværstykke eller et regulært vandret øre. Denne form (saakaldt »bar-lip« eller »bar-lug« keramik) synes meget almindelig paa bopladser i Cornwall (Morgan Porth³¹), Gwithian³²) og mindst seks til³³). Karrene her udmærker sig ved en meget bred, helt flad bund og let hvælvede sider; de repræsenterer en lokal tradition baade med hensyn til form og lermassens behandling. Naar man alligevel ofte sætter dem i forbindelse med de ovenfor nævnte, frisiske svaleredekar, skal dette forstaas saaledes, at kun selve ideen er fremmed³⁴).

Den talstærke gruppe af svalerede-ker i Cornwall er geografisk skilt fra nogle faa eksemplarer i det østlige England³⁵); sidstnævnte ligner langt mere de hollandske og de yngste danske stykker (fig. 19–21). Da de i flere tilfælde maa sættes ogsaa til tiden omkring 9., 10. og 11. aarhundrede, er det meget rimeligt at se dem som repræsentanter for samme store gruppe.

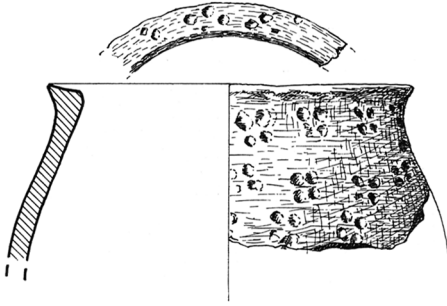

Fig. 18. Skaar af ornamenteret kar fra grube III, Tørring. 1:3.
Tørring, Grube III. Scherben eines verzierten Gefäßes. 1:3.

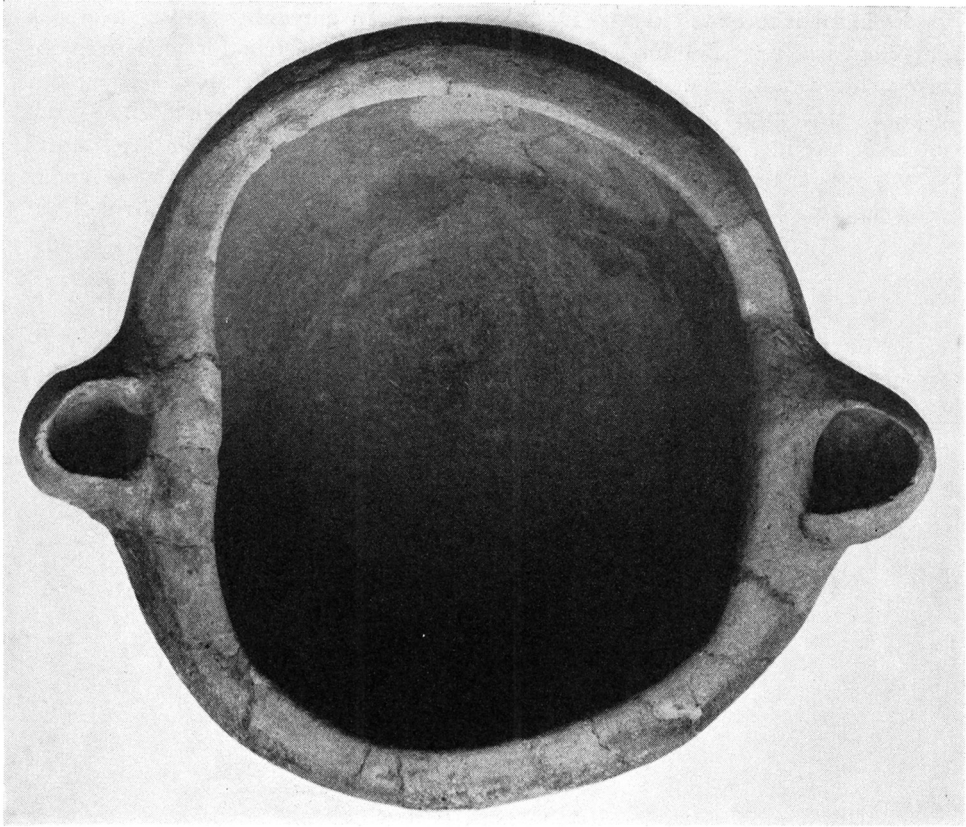
Saa langt er der ingen særlige vanskeligheder med det engelske materiale. Nu foreligger der i litteraturen oplysning om, at beslægtede kar desuden er fundet baade i ældre jernalder og i rent angel-saksisk milieu. To fund har været dateret til tidlig jernalder³⁶), men en mere forsigtig vurdering kan ikke siges at bekræfte dette. En hyttetomt fra Trebarveth i Cornwall har ved den endelige behandling³⁷) vist sig at være langt yngre, selv om der paa den anden side ikke synes at herske enighed om, at fundet er saa sent som tiden mellem 700 og 1100³⁸). Fundet fra Windsor Road, Cambridge³⁹) indeholder elementer af højst forskellig alder og er ganske ubrugeligt her.

Medens der saaledes endnu ikke kendes engelske svaleredører fra sikker førromersk tid, synes det angelsaksiske fund at være mere paalideligt. Ved Sutton Courtenay i Berkshire⁴⁰) er undersøgt en hel landsby med et stort antal af de ejendommelige rektangulære hytter, der har været let nedgravet i undergrunden, og som har haft taget baaret af to svære stolper, een for hver kortside. Pladsen som helhed stammer fra slutningen af 5. til omkring 7. aarh. e. Kr. I to af hytterne (nr. XXIII og XXIV) fandtes rester af svaleredekar af typen med gennemboret karvæg og paaklistret svalerede («cup-lug« pottery)⁴¹); i det ene tilfælde saas tydelige slidmærker fra bæresnoren øverst i gennemboringen. I hus XXIII fandtes desuden stemplet keramik fra 6. aarh., i nr. XXIV skaar af andre angelsaksiske kar.

Fundet fra Sutton Courtenay viser os saaledes typiske svaleredekar paa et nyt tidspunkt midt mellem ældre romertid og vikingetid. Hele det problem, som de danske fund ovenfor gav anledning til, – hvorvidt denne tilsyneladende ret specielle karform inden for nord- og vesteuropæisk omraade maa anses for opstaaet mere end eet sted og til forskellig tid, eller om der er tale om een opfindelse, som saa gaar i arv fra den ene folkegruppe til den anden, – kan stadig ikke siges at være løst. Her staar man over for et af de tilfælde, hvor man har lov til at sige, at man maa afvente mere materiale og flere fund.

Fig. 19. Rekonstrueret lerkar med svaleredører, set fra to sider. Fra grube III, Tørring, Skanderborg amt. Ca. 1:3.

Grosser Topf mit Schwalbennest-Henkeln, etwas ergänzt. Tørring, Amt Skanderborg, Grube III. Ca. 1:3.

Et hidtil ikke omtalt stykke fra Skaane giver en antydning om, at man nok gør klogt i at være lidt forsigtig paa det her diskuterede felt, før man uden for mange forbehold slynger sin uforgribelige mening ud. Ved udgravning af en stor boplads med meget tykt kulturlag ved Uppåkra nær Lund fandt B. M. Vifot under et husgulv, som kunde dateres til 5. aarh. e. Kr., nogle skaar af et større groft kokekar⁴²). Efter stykkets beskrivelse er munden lige og nær randen gennemboret af et hul, som udefter er beskyttet af en sæklignende udvidelse af

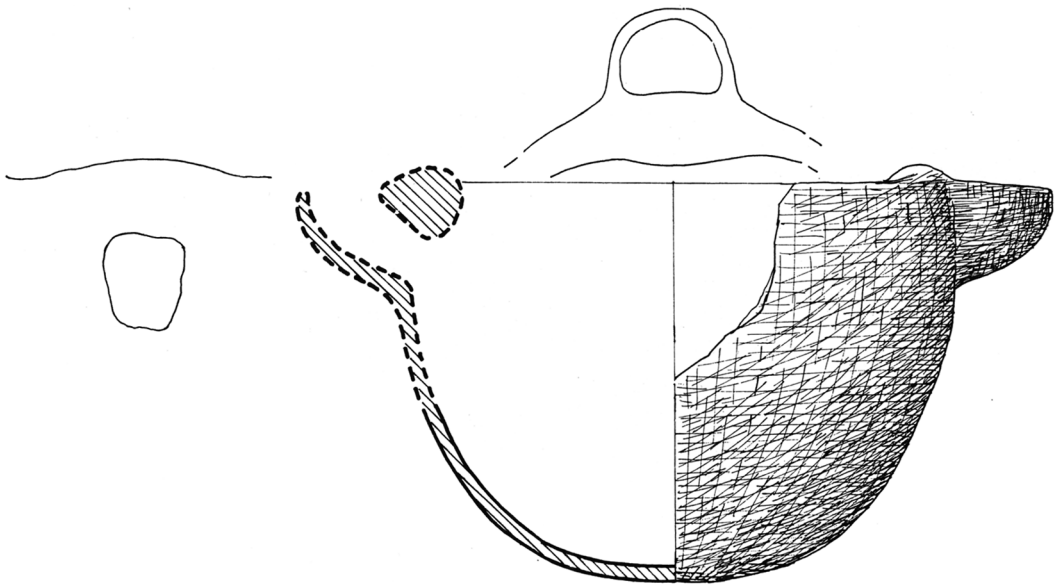

Fig. 20. Rekonstruktion af et andet kokekar med svaleredeører fra grube III, Tørring. 1:4.
Rekonstruktion eines zweiten Kochtopfes aus Grube III, Tørring. 1:4.

karvæggen. Dette skulde svare til vore svaleredekar, men en nærmere undersøgelse af stykket siger, at der desværre er bevaret for lidt til en helt sikker bestemmelse. Sandsynligvis er der tale om den her undersøgte type af grove husholdningskar, og i saa fald maa man være klar over, at den optræder omkring eller snarere lidt før aar 400 e. Kr. i Skaane, d.v.s. paa en tid og i en egn, hvor man hidtil ikke har haft antydning af denne specielle type. Saa drilagtig er hele denne undersøgelse efterhaanden blevet.

Nu da vi alligevel har opgivet at faa et klart billede af disse lergryders oprindelse og historie gennem nordeuropæisk jernalder, kan det maaske være aktuelt at slutte med en iagttagelse, som vedrører en beslægtet type af kokekar. Det drejer sig om en ret almindelig form fra svensk vikingetid: aabne, spandformede kar, hvor randen paa to steder er trukket opefter og gennemboret, saa man faar mulighed for at anbringe en hank ganske som paa et metal- eller trækar. Gennemboringen er dog aldrig beskyttet af nogen svalerede. Ved Dagmar Sellings dybtgaaende studier over svensk vikingetids keramik⁴³) blev det godtgjort,

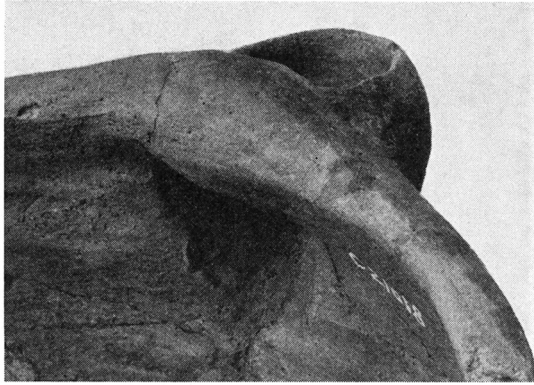

Fig. 21. Svaleredehank fra karret
fig. 20, set indefra. 1:2.

Schwalbennest-Henkel des Topfes
Abb. 20, von innen besehen. 1:2.

at formen inden for Skandinavien hidtil kun har været kendt i Sverige, særligt Mellemsverige, samt i Hedeby⁴⁴); i modsætning til ældre opfattelser viste det sig videre, at den i Norden ikke var ældre end vikingetid.

Det ovenfor viste skaar fra Tørring (fig. 17 a) synes at være af samme art og er da det første stykke fra det nuværende Danmark, hvad der ikke forekommer særlig opsigtsvækkende paa baggrund af det meget ringe materiale, der hidtil har været til raadighed fra den tids boplads. Derimod maa lerkarret fig. 23 vist kunne regne med lidt større interesse. Der er bevaret saa meget, at man med fuld sikkerhed kan rekonstruere det til en 15 cm høj og godt 26 cm bred spand med kun svagt buede sider og vistnok flad bund, som der dog kun foreligger ubetydelige rester af. Paa to steder er randen trukket opefter til en flad øsken med bred gennemboring. Med andre ord genkender man den lige omtalte vikingetids-type. Det nye stykke stammer fra en jernalderboplads ved Vrensted i Hjørring amt⁴⁵) og er fundet i en grube sammen med adskillige andre kar, der giver en sikker datering til yngste førromerske jernalder (periode III b). For at være paa den helt sikre side kan det yderligere siges, at lermassen paa Vrenstedkarret er af normal, ældre jernalders art, d. v. s. fast, vel brændt og med kun ret finkornede magringsmidler. Inden for førromersk keramik staar stykket fra Vrensted foreløbig helt isoleret. Den noget nærgaaende lighed med de 1000 aar yngre vikingetids former kan i dette tilfælde maaske forklares ved, at man i begge perioder har fundet paa at efterligne træ- eller metalkar i ler. En tilsvarende

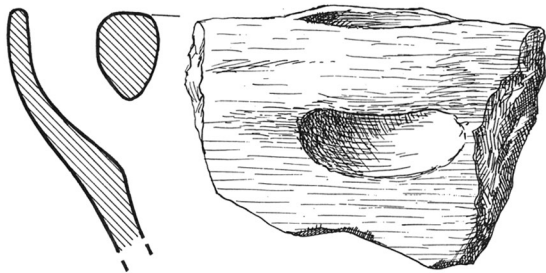

Fig. 22. Skaar af gryde med
svaleredehank fra Aalbæk ved
Esbjerg. 1:3.

Scherben eines Topfes mit
Schwalbennest-Henkel aus Aalbæk,
Amt Ribe. 1:3.

Fig. 23. Spandformet lerkar med gennemboering til hank. Fra Vrensted, Hjørring amt. 1:3.

Eimerförmiges Gefäss mit Henkelzipfeln. Vrensted, Amt Hjørring. 1:3.

tolkning lyder knap saa sandsynlig, hvis man vil prøve at give en forklaring paa den lige saa springende forekomst af de aabne lergryder, som var det egentlige emne for disse linier.

Tilføjeelse i korrektur: Efter meddelelse fra professor, dr. H. Jankuhn, Göttingen og dr. K. Raddatz, Slesvig, kendes gryder som fig. 19–20 ogsaa fra Hedeby (endnu upublicerede).

Eisenzeitliche Tontöpfe mit Innenhenkeln oder »Schwalbennesthenkeln«.

Unter den Tongefäßen der vorrömischen Eisenzeit in Dänemark befinden sich einige breite, offene Kochtöpfe, die mit schweren Innenhenkeln versehen sind. Professor Dr. Gudmund Hatt fand und beschrieb den ersten dieser Art (Abb. 1), der von einem Hausfund der Periode I bei Trolldoft im Kirchspiel Vind, Westjütland (Anm. 1–2) stammt. Jetzt sind außerdem noch vier Exemplare (Abb. 2–5) desselben Typs bekannt mit entweder zwei oder vier Henkeln, die bald senkrecht, bald waagrecht an der Innenseite angebracht sind. Alle stammen sie von Mitteljütland (Karte Abb. 13) und gehören der Periode I und II der vorrömischen Eisenzeit an. Der Typ wird als Kochtopf bezeichnet, dessen Aufhängungsschnur man gegen Verbrennung hat schützen wollen.

In der vorrömischen Eisenzeit hat man dasselbe technische Problem auch auf eine andere Weise gelöst, nämlich durch eine Durchbohrung der Gefäßwand und durch Aufsetzen einer schwalbennestförmigen Beschützung um diese herum (Abb. 6–7, 10). In einzelnen Fällen hat man bei dieser besonderen Henkelkonstruktion einen anderen Weg eingeschlagen, indem die Gefäßwand wie ein »Schwalbennest« ausgezogen worden ist und dann ein Querstück oder ein Innenhenkel an der Gefäßmündung eingesetzt worden ist (Abb. 9 und 12). Beide Prinzipie sind bei den vorrömischen Töpfen angewandt worden, und sie müssen demselben Zweck gedient

haben wie die großen Innenhenkel. Gefäße wie Abb. 6–9 sind in Dänemark nur aus der Periode I der vorrömischen Eisenzeit bekannt (50 Exemplare in 22 Funden, von denen die 47 von datierten Siedlungsfunden stammen, d. h. von Abfallgruben oder Häusern) und auch nur von Mittel- und Südjütland (Karte Abb. 13). Sie repräsentieren also eine gewöhnliche, aber lokal und chronologisch sehr abgegrenzte Gruppe.

Genau derselbe Typ, aber mit zwei anstatt mit vier Schwalbennesthenkeln ist durch eine Reihe Töpfe aus dem südlichen Holstein, aus Hamburg und Niedersachsen bekannt (Abb. 15, Karte Abb. 14). Man trifft auch verwandte Innenhenkel (Abb. 16, Anm. 10–12), und die Datierung ist hier die Periode III der vorrömischen Eisenzeit (Seedorf-Stufe). Etwas jünger, aber zweifellos derselben Gruppe angehörend sind einige Scherben von der Feddersen Wierde bei Bremerhaven, die ins 2.–3. Jahrh. n. Chr. datiert worden sind (27).

In der Wikingerzeit kommen in denselben Gegenden Töpfe verwandter oder identischer Form vor. Aus dem 9., 10. und 11. Jahrh. sind solche Gefäße mit zwei Schwalbennestern von holländischen Terp-Siedlungen bekannt (28–30), von Alt-Hamburg (23), von Föhr (21) und von Lund in Schonen (20). Hinzu kommen einige dänische Funde von Aggersborg (19), Store Valby (22) und Tørring in Mitteljütland (14). Hier sind in einer Abfallgrube Teile dreier solcher Gefäße gefunden worden (Abb. 19–21) zusammen mit der Scherbe Abb. 18. Eine Grube daneben gehörte derselben Zeit an (Abb. 17).

Die beiden am besten erhaltenen Gefäße von Tørring sind 19–22 cm hoch mit einem inwendigen Randdiameter von 21 bis 27 cm. Die Mündung ist nach innen gebogen, der Boden rund. Jeder Topf hat zwei Schwalbennester und ein schweres inwendiges Querstück, bei dem (ganz wie auf mehreren der vorrömischen Exemplare) deutliche Abnutzungsspuren von der Tragschnur auf der Innenseite zu sehen sind.

Die Töpfe der Nieder-Elbe-Gegend und die letztgenannten aus der Wikingerzeit können einander so ähneln, daß es mit schlecht datierten Exemplaren schwierig sein kann zu entscheiden, in welches Milieu sie gehören; dieses ist der Fall mit dem Fund Abb. 22 von Aalbæk bei Esbjerg.

Die letzt erwähnte Topfgruppe mit Schwalbennesthenkeln (Wikingerzeit und frühes Mittelalter) ist auch in England vertreten, teilweise, an der Ostküste, in einer Form, die sehr an die kontinentale erinnert (35), teilweise durch einen mehr lokalen Typ, der auf Siedlungen in Cornwall gewöhnlich ist (31–33), und der grob gerechnet in die Zeit zwischen dem 9. und 11. Jahrh. datiert werden kann.

Doch in England ist derselbe Gefäßtyp in einem älteren Milieu gefunden worden. Wohl sind die Funde, die in der Litteratur als Early Iron Age (36–39) bezeichnet worden sind, so vage, daß man sie vorläufig nicht als sicher datiert rechnen kann; aber ein Siedlungsfund des 6. Jahrh. (Sutton Courtenay, Berkshire 40–41) hat zwei Funde solcher Töpfe mit »echten« Schwalbennestern ergeben und so den Typ zu einer Zeit erwiesen, von der bisher noch nichts Entsprechendes auf dem Kontinent vorliegt.

Heute ist es daher unmöglich, die Geschichte und Entwicklung dieses Typs aufzuzeichnen. Ganz besonders schwierig zu beantworten ist die methodisch interessante Frage, ob für diesen Typ eine zusammenhängende Entwicklung innerhalb des nordeuropäischen Kulturgebietes in weitestem Sinne nachgewiesen werden kann, oder ob er zu verschiedenen Zeiten und an verschiedenen Orten entstanden ist.

Zum Schluß wird ein Beispiel der unberechenbaren Neubildungen innerhalb der Gruppe der groberen Haushaltungskeramik erwähnt. Eimerförmige Gefäße mit Henkelzipfeln kommen auf nordischen Gebiet während der Wikingerzeit vor, teils in Haithabu (44), teils in Schweden (43). Ein prinzipiell ganz ähnliches Gefäß aus Vrensted im Kreise Hjørring (Abb. 23) gehört dagegen durch die Fundkombination und durch technische Kriterien (die Tonmasse) mit Sicherheit in die jüngste vorrömische Eisenzeit.

C. J. Becker.

Die Universität Kopenhagen.

Tillæg A.

Liste over fund fra ældre førromersk jernalder af svalerede-gryder som fig. 6-9 ovenfor. Se kort fig. 13. Med type I betegnes gryder, hvor svalereden er paasat omkring en gennemboring af karvæggen (fig. 10), med type II gryder, hvor karvæggen danner svalereden, og hvor der er indsat et tværstykke ved randen (fig. 12). Med periode Ia og Ib menes et tidligt eller senere afsnit inden for første førromerske periode (hele førromersk jernalder deles i perioderne I, II og III).

1. Gelleruplund, Gellerup sogn, Ringkøbing amt. Nat. Mus. C 21970. Skaar af to gryder, hvoraf i hvert fald een af type II; sammen med talrige andre skaar stammer de fra tre affaldsgruber (skaarene er ikke holdt adskilt, men er alle fra per. I (b)). Fremdraget 1919 og vistnok det første fund, hvor denne art gryder blev bemærket.

2. Fogstrup, Tem s., Skanderborg a. Nat. Mus. 2 smaa skaar af gryde af type I. Fundet ved Gudmund Hatts undersøgelse af oldtidsagrene her sammen med andre skaar fra per. I. (G. Hatt, Oldtidsagre (1949) s. 114).

3. Addit Skov, Sønder Vissing s., Skanderborg a. Privateje. 1 skaar, type I. Fundet sammen med andre førromerske skaar omkring oldtidsagrene (den saakaldte Kirkegaard) i Addit skov. (Se herom N. F. B. Sehested, *Archaeologiske Undersøgelser 1878-1881* (1884), s. 117).

4. Sønder Vissing, Sønder Vissing s., Skanderborg a. Nat. Mus. C 21025-21116. Dele af 16 gryder, hvoraf flere er næsten hele (fig. 7 og Danmarks Oldtid III, fig. 16); kun een er af type II, resten mere eller mindre sikkert af type I. Type II-stykket er fundet i grube 8 sammen med dele af gryder af type I. Hele det meget betydelige fund stammer fra per. I. (Danmarks Oldtid III (1940), s. 342, nr. 5).

5. Gribstrup, Klovborg s., Skanderborg a. Nat. Mus. C 21006-17. Undersøgt af Frode Kristensen 1923. Grube I: to gryder af type I. Grube II (70 meter fra I): skaar af 2 gryder af type I. I begge gruber skaar af per. I-kar. (Danmarks Oldtid III, s. 242, nr. 4 (Klovborg)).

6. Stougaard, Tørring s., Skanderborg a. Nat. Mus. C 21005. Skaar af lille gryde af type I. Vistnok fundet sammen med to andre skaar (per. I).

7. Hansted aadal, Hatting s., Vejle a. Privateje, jfr. Nat. Mus. journ. nr. 881/59. 2 gryder af type I, fundet sammen med andre per. I-kar i grube.

8. Lindet, Vester s., Vejle a. Nat. Mus. C 20385-87. Undersøgelse ved G. Hatt. Skaar af gryde, type I. Affaldsgrube med skaar, per. I.

9. Give, Give s., Vejle a. Nat. Mus. C 22926. Undersøgelse ved J. Brøndsted. Lille skaar af tud, vist af type I. Fra større affaldsgrube med talrige skaar (per. I).

10. Ny Nørup I, Nørup s., Vejle a. Nat. Mus. C 26493. Undersøgelse ved Harald Andersen. Skaar af mindst 3 gryder, alle af type I. Fundet i større grube med talrige kardele fra per. I b.

11. Ny Nørup III, Nørup s., Vejle a. Nat. Mus. C 24720 og 26035. Rester af to gryder af type I. Fra flere gruber, hvorfra kun skaar af per. I-karakter. Pladsen ligger ca. 500 meter nv for foregaaende fund.

12. Kolle, Nørre Nebel s., Ribe a. Nat. Mus. C 23567. Undersøgelse ved H. K. Kristensen. Skaar af mindst 3 gryder, hvoraf de to af type I. Fra 3 sammenstødende og samtidige gruber, hvor de to kar med indvendige hanke fig. 2-3 samt en række andre skaar fra tidlig per. I stammer (Danmarks Oldtid III (1940), s. 342, nr. 3).

13. Borre, Aal s., Ribe a. Nat. Mus. Skaar af gryde af type I. Fra hustomt med rester af per. I a-keramik. (Fra Ribe Amt 1939, s. 162).

14. Torrup, Alslev s., Ribe a. Privateje. Skaar af gryde, type I. Enkeltfund.

15. Vorbasse, Vorbasse s., Ribe a. Nat. Mus. journ. nr. 683/55. Faa skaar af gryde, type I. Fra affaldsgrube, per. I.

16. Tirslund, Brørup s., Ribe a. Fyns Stiftmus. Odense B 1362 (apoteker P. Helweg Mikselsens samling). Næsten hel gryde. Nærmere oplysninger mangler.

17. Malt, Malt s., Ribe a. Nat. Mus. C 18824. Undersøgelse af K. Friis Johansen. Skaar af gryde af type I. Fra større affaldsgrube med talrige skaar, per. I b.

18. Revsing, Gesten s., Ribe a. Nat. Mus. C 26720. Undersøgelse ved Leo Novrup. Skaar af gryde af type I. Fra affaldsgrube med skaar, per. I.

19. Københoved, Skrave s., Haderslev a. Haderslev Mus. 5263. Undersøgelse ved C. M. Lund. Skaar af mindst to gryder med svalerede af type I. Fundet i affaldsgrube med per. I-keramik.

20. Nygaard, Øster Lindet s., Haderslev a. Haderslev Mus. 8141-43. Gryde af type II (fig. 9). Fra affaldsgrube med enkelte per. I-skaar. (H. Neumann, Haderslev Amts Museum 5 (1955), s. 14, fig. 4).

21. Ellum skole, Løgumkloster s., Tønder a. Nat. Mus. journ. nr. 1004/58. Dele af 3 gryder, hvoraf to af type II (fig. 8). Fra affaldsgrube med flere per. I-kar.

22. Bredballe, Hornstrup s., Vejle a., Nat. Mus. journ. nr. 962/59. Skaar af gryde af type I. Fra grube med talrige skaar, periode I. (ikke paa kort).

Tillæg B.

Liste over fund fra yngre førromersk og romersk jernalder af gryder som fig. 15-16. Heri er medregnet saavel gryder med svaleredeører som stykker med to indvendige hanke nær randen.

1. Ölixdorf, Kr. Steinburg. K. Kersten, Vorgeschichte des Kreises Steinburg, s. 389, fig. 246 c.

2. Dassendorf, Kr. Herzogtum Lauenburg (Landesmuseum. Slesvig nr. K. S. 17396). Meddelelse af Dr. K. Raddatz, Slesvig.

3. Klamp, Kr. Plön. (Landesmuseum, Slesvig nr. K. S. 14664).

4. Püttkampsweg. Hamburg-Ostorf. H. Hingst, Hammaburg III, hefte 7, s. 46.

5. Hamburg-Duvenstedt. R. Schindler, Hammaburg IV, hefte 9, s. 61, pl. XX, 5 og XXII, 19.

6. Bramfeld, Hamburg. R. Schindler, Hammaburg IV, s. 61, note 4.

7. Lohbrügge, Hamburg. R. Schindler, Hammaburg IV, s. 61, note 5.

8. Horn, Hamburg. Meddelelse dr. Schindler.

9. Jenfeld, Hamburg. Meddelelse dr. Schindler.

10. Schwiederstorf, Kr. Harburg (Helms Museum, Harburg 65000. Meddelelse professor W. Wegewitz, Harburg).

11. Feddersen Wierde, Kr. Wesermünde (note 27).

NOTER

¹⁾ Gudmund Hatt, En Jernalders Hustomt i Troldtoft, Vind Sogn. Aarbøger f. nordisk Oldkyndighed 1935, s. 47 ff. ²⁾ anf. st. s. 55, fig. 6. ³⁾ anf. st. s. 54. - J. Brøndsted, Danmarks Oldtid III (1940), s. 29. ⁴⁾ Om denne boplads se Harald Andersen, Et landsbyhus på Gørding hede. Kuml 1951, s. 40 ff. (Hus I). - C. J. Becker, Førromersk jernalder i Danmark. Aktuelle problemer. Finska Fornminnesfören. Tidsskrift 52 : 1 (1951), s. 38 ff. (keramik fra hus II-III; det omtalte lerkar er fundet i hus III). ⁵⁾ Nat. Mus. C 23567. ⁶⁾ Nat. Mus. nr. 553/58. ⁷⁾ Se herom C. J. Becker, Den tidlige jernalderbebyggelse paa Trelleborg. Nordiske Fortidsminder IV (1948), s. 223 ff. - Samme, Acta Arch. XIX (1948), s. 145 ff. - Samme, Finska Fornm. Tidskr. 52 : 1 (1951). - O. Klindt-Jensen, Bronzekedlen fra Brå. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 3 (1953). - E. Albrechtsen, Fynske Jernaldergrave I (1954). - Jfr. artikler i Kuml 1956, s. 50 ff. og 1957, s. 49 ff. ⁸⁾ Danmarks Oldtid III (1940), s. 29, fig. 16. - Formen synes omtalt første gang af M. B. Mackeprang, Fra Rensdyrjægere til Vikinger (1936), s. 151. ⁹⁾ Eli Madsen og H. K. Kristensen, En Hustomt fra Begyndelsen af Jernalderen. Fra Ribe Amt 1939, s. 162 ff. Fundet er tidligt inden for periode I. ¹⁰⁾ R. Schindler, Hammaburg IV, hefte 9 (1953), s. 61, pl. XX. ¹¹⁾ K. Kersten, Vorgeschichte des Kreises Steinburg (1939), s. 389, afbildet s. 272, fig. 246 c. ¹²⁾ H. Hingst, Die Siedlungskeramik von Püttkampsweg in Hamburg-Ostorf. Hammaburg III, hefte 7 (1951), s. 46 og pl. V. ¹³⁾ Se noter 10-12. Desuden har kustos, dr. R. Schindler, Hamburg, dr. K. Raddatz, Slesvig, og professor, dr. W. Wegewitz, Harburg, venligst sendt supplerende oplysninger. ¹⁴⁾ Nat. Mus. C 21018-22. Fundet er sammen med Frode Kristensens øvrige samling indgaaet til Nationalmuseet 1927. ¹⁵⁾ H. Jankuhn, Die Ausgrabungen in Haithabu 1937-1939 (1943), s. 186. - Afbildning W. Dixel, Deutsches Handwerksgut (1939), s. 181, fig. 1 d. ¹⁶⁾ Dagmar Selling, Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden (1955), s. 174 ff. med ældre litt. og pl. 51-52. ¹⁷⁾ Dagmar Selling, anf. st. s. 179 ff. - Jfr. U. F. Hagberg, Västerby gravbacke i Läbydalen. Tor 1959, s. 184 ff. ¹⁸⁾ H. Jankuhn, Die Ausgrabungen in Haithabu 1937-39 (1943), s. 170. - K. Hücke, Tonware u. Siedlung der Slawen in Wagrien (1938), s. 12 ff. - Jfr. Dagmar Selling, anf. arb. s. 37. ¹⁹⁾ Nævnt Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1953, s. 48. For øjeblikket er fundene fra Aggersborg ikke tilgængelige. Om udgravningen iøvrigt se C. G. Schultz,

Aggersborg. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949, s. 91 fig. ²⁰) Dagmar Selling, Wikingerzeitliche . . Keramik, s. 61, nr. 6, pl. 4, 4. ²¹) P. La Baume, Die Wikingerzeit auf den Nordfriesischen Inseln. Jahrb. f. Nordfries. Verein f. Heimatkunde 29, 1952/53, s. 110, pl. 12, 20. ²²) Axel Steensberg, Store Valby. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1953, s. 48. ²³) R. Schindler, Ausgrabungen in Alt Hamburg (1958), s. 157, fig. 51. ²⁴) Esbjerg Museum. Nærmere oplysninger er venligst givet af snedkermester N. Thomsen, Esbjerg, og læge A. Jørgensen, Bramminge. ²⁵) Finska Fornm. Tidskr. 52 : 1 (1951), s. 31. ²⁶) G. Schwantes, Jastorf und Latène. Kölner Jahrbuch I (1955), s. 75 ff. med ældre litt. ²⁷) Efter meddelelse fra dr. P. Schmid, Wilhelmshaven. Om udgravningen: W. Haarnagel, Die Ergebnisse der Grabung auf der Wurt Feddersen Wierde bei Bremerhaven 1955-57. Neue Ausgrabungen in Deutschland (1958), s. 215 ff. ²⁸) P. Boeles, Friesland tot de elfde eeuw. 2. udg. 1951, s. 454, fig. 74. ²⁹) A. E. van Giffen, Der Warf in Ezinge. Germania 20, 1936, s. 40, fig. 1, nr. 1335 og 1766. ³⁰) A. E. van Giffen, Een systematisch onderzoek in een der tuinsten wierden te Leens. 20.-24. Jaarverslag van de vereeniging voor terpenonderzoek, 1940, s. 26 ff., fig. 8, nr. 19 a og fig. 11, nr. 22 a-23. ³¹) R. Bruce-Mitford, A Dark Age Settlement at Mawgan Porth, Cornwall. Recent Archaeological Excavations in Britain (1956), s. 191, pl. XXXVI a. ³²) Charles Thomas, The Celtic Dark Ages. Excavations at Gwithian, Cornwall 1953-1958. The Archaeological News Letter 6, 6 (1958), s. 131 ff., fig. 4. - Samme, Cornwall in the Dark Ages. Proceedings of the West Cornwall Field Club, vol. II, 2 (1957/38), s. 70 og Appendix II. ³³) Recent Arch. Excav. in Britain, s. 196, suppleret med meddelelser fra Mr. Charles Thomas, M. A., Edinburgh. ³⁴) The Archaeological News Letter 6, 6 (1958), s. 137. ³⁵) Se kort Bruce-Mitford, Recent Arch. Excav. in Britain, s. 192, fig. 61. - Det maa bemærkes, at der i den her citerede behandling er medtaget ogsaa kar af en lidt afvigende type, nemlig med dobbelt tud. Saadanne stykker er bl. a. kendt inden for karolingisk keramik i Vesttyskland og i Holland (eks. W. Braat, Funde mittelalterlicher Keramik in Holland und ihre Datierung. Bonner Jahrbücher 142, 1937, s. 167, fig. 6, 6). ³⁶) Eliot og E. Cecil Curwen, Perforated Rim-lugs from Friston, Sussex. The Antiquaries Journal XXI, 1941, s. 62 ff. - Se ogsaa Dagmar Selling, Wikingerzeitliche . . Keramik, s. 179. ³⁷) O. P. Serocold, Guy Maynard og Florence Patchett, A Dark Age Settlement at Trebarveth, St. Keverne, Cornwall. The Antiquaries Journal XXIX, 1949, s. 169 ff. ³⁸) Meddelelse fra Mr. Charles Thomas, M. A., Edinburgh. ³⁹) The Antiquaries Journal XXI, 1941, s. 63, nr. 8. ⁴⁰) E. T. Leeds, A Saxon Village at Sutton Courtenay, Berkshire. Archaeologia XCII, 1947, s. 79 ff. ⁴¹) Archaeologia XCII, s. 91, fig. 10, c-e. ⁴²) B.-M. Vifot, Järnåldersboplatsen vid Uppåkra. Meddelanden Lunds Univ. Historiska Museum 1936, s. 137, fig. 20, 3. Afbildningen her er ikke helt korrekt i detaljer. Gennem docent Berta Stjernqvist, Lund, har det været muligt at sammenligne den med originalen. ⁴³) Dagmar Selling, Wikingerzeitliche . . Keramik, s. 174 ff. ⁴⁴) H. Jankuhn, Die Ausgrabungen in Haithabu 1937-39 (1943), s. 186. ⁴⁵) Nat. Mus. nr. N 851.